

Irena Ivić

prof. povijesti i dipl. etnolog

Japan i politika izolacionizma (1638-1853)

Cilj ovog rada jest prikaz vanjske politike Japana u razdoblju od 1638. pa do 1853. godine. Politika izolacije, kojom Japan "zatvara vrata" svim strancima 200 godina, uskraćuje Japanu sva znanstvena, tehnološka i industrijska otkrića do kojih Zapad dolazi u tome razdoblju. Zašto je uopće došlo do politike izolacije, situacija u 19. stoljeću, zašto stranci žele otvoriti Japan i kojim se metodama pri tome koriste, te konačne posljedice vođenja izolacijske politike prikazani su u ovome članku. Zbog usmjerenja na vanjsku politiku, unutarnja japanska situacija, razvoj društva i kulture, prikazani su u mjeri bitnoj za razjašnjenje vanjske politike.

Ključne riječi: Japan, 19. stoljeće, "zatvorena zemlja", vanjska politika, politika izolacije.

1. Uvod

Japan - Zemlja Izlazećeg Sunca, tehnološki i informatički jedna od najvećih svjetskih sila 21. stoljeća, snažno je inkorporirana u tkivo današnjeg globaliziranog svijeta. Tko bi uopće pomislio da je sve to postigla u prošlih 150 godina i od jednog izoliranog svijeta postala sastavni dio svjetskog poretka sa stalnom ulogom u oblikovanju civilizacije.

S globalne točke gledišta Japan obuhvaća maleni prostor, ali iz perspektive ljudi čijim dolaskom na japansko otočje počinje ljudska povijest Japana, otočje je bilo i ostalo velikim i raznolikim prostorom za život. Japan se prostire duž istočnog ruba Euroazije, od oko 31° sjeverne geografske širine, gdje se nalazi otok Kyushu, pa do 45° gdje se nalazi najsjeverniji otok Hokkaido. Uz ta dva velika otoka, tu se još nalaze Honshu i Shikoku te bezbroj otočića od kojih su najbrojniji oni koji čine otočne lance Ryukyu i Bonin. Njegova veličina iznosi oko 377 000 četvornih kilometara što otprilike odgovara površini Njemačke. Od ukupne površine obradiva zemlja pokriva oko 56 000 četvornih kilometara, dok je ostatak, koji uglavnom čine planinska područja, prekriven šumama, pašnjacima ili naseljenim područjima.¹

Zbog geografskog smještaja Japan se tijekom svoje povijesti nalazio u relativnoj izolaciji. Udaljenost od Koreje iznosi oko 100 km (100 nautičkih milja), što je u doba nerazvijene navigacije predstavljalo veliku prepreku, a prelaženja morske površine do Kine, u iznosu od 845 km (450 nautičkih milja), preko otvorenog mora, predstavljala su impresivan pothvat.

Tako je s početkom prekoceanske trgovine u 16. stoljeću Japan imao povremene kontakte sa svoja dva najbliža susjeda, Korejom i Kinom. Ako su dolazile informacije ili čak utjecaji iz udaljenijih područja, oni su bili filtrirani jer su dolazili isključivo preko ove dvije susjedne zemlje.

Tijekom 17. stoljeća vladari Japana odlučuju iskoristiti geografsku izolaciju svoje zemlje i primjenjuju strogu politiku izolacije da bi mogli provesti svoje planove o stabilizaciji zemlje. Tako je više od dva stoljeća, od 1638. pa do 1853. godine, Japan bio u potpunosti odijeljen od ikakvih kontakata sa strancima. Bilo je to jedinstveno iskustvo u svijetu koji je tada počeo intenzivno stvarati međunarodne kontakte i kolonijalna carstva.²

U 19. stoljeću, s početkom rasta imperijalizma, i Japan je bio gurnut u razdoblje industrijalizacije te prisiljen na odustajanje od politike izolacije. Prva polovica 19. stoljeća bila je razdoblje u kojem su stranci polako ali ustrajno zahtijevali ulazak na japansko područje, prestanak politike zatvorenih vrata te mogućnost trgovine. Trebalo im je pola stoljeća da se nametnu, jer nisu imali dovoljno ratne snage i volje, odnosno, bili su prezaposleni na drugim područjima. Kada se konačno udovoljilo zahtjevima, jer postojeći poredak nije imao vojna sredstva da ih odbije, uslijedile su promjene. Veličina tih promjena 1868. godine konačno je dovela do pada poretka Tokugawa i početka razdoblja Meiji, odnosno - počelo je moderno doba.

2. Japan i politika izolacije do 19. stoljeća

2. 1. Unutarnja situacija

Japan i njegova politika izolacije obilježili su područje povijesti koje povjesničari nazivaju razdoblje Edo, a ono obuhvaća vrijeme od 1600. do 1868. godine. Poznat je i pod imenom Tokugawa, tj. šogunat Tokugawa. Naziv šogunat Tokugawa potječe iz 1603. godine kada je svemoćni carski dvor imenovao šogunom (vojskovođom) Ieyasua Tokugawu, koji u državi uspostavlja prevlast vojske.

1 Totman, 2003, 4-5.

2 Reischauer i Jansen, 1995, 31.

To je vrijeme centraliziranog feudalizma i početak ranog modernog doba. Nastaje složeni sustav vlasti u kojem je mnogim lenima (*ban*) feudalnih gospodara (*daimyo*) vladala i upravljala šogunova vlada (*bakufu*) u Edu (današnji Tokio). Društvo je uređeno po staležima, a čine ga ratnici-vladari, seljaci, obrtnici i trgovci. No samo je nekoliko tisuća ljudi činilo moćnu elitu kojoj pripadaju: dvor, stara civilna aristokracija (*kuge*), velika svetišta i ratnici na najvišim položajima, u statusu samuraja (*bushji*). Svi su ostali činili pučanstvo. Gotovo dva milijuna nižih ratničkih obitelji bila su dio tog neelitnog stanovništva, no smatrane su zasebnom kastom i nadzirali su ih njihovi gospodari u točno određenom zapovjednom lancu. Obrtnici i trgovci smatrani su građanima, a kontrolirali su ih susjedni poglavari koji su odgovarali službenicima koje je imenovao gospodar dvorca-grada. Seljaci, koji su bili određeni kao stanovnici sela, odgovarali su seoskim službenicima, a oni su bili podložni pokrajinskim nadzornicima koje je imenovao velikaš koji je pak bio podčinjen višem činovniku u svojem dvorcu-gradu! No takvi odvojeni zapovjedni lanci ostavljali su vezu između vladara i njegovih vazala, građana i seljaka.³

Zanimljivo je da šogun nikada neće pokušati srušiti carsku vlast unatoč svojoj stvarnoj moći i dvojnoj vlasti. U Japanu započinje razdoblje političke stabilnosti koje pridonosi održanju sustava sve do 1868. godine.⁴

Neka europska dostignuća, poput manufakture i vatrenog oružja, bila su odlučna za održanje premoći samuraja. Šogun Ieyashu Tokugawa na početku 17. stoljeća potiče trgovinu i nastoji razviti Edo kao glavnu japansku luku. No, Europa favorizira Kyushu, a ni Kini Edo ne odgovara zbog veće geografske udaljenosti. Ieyashu nije zadovoljan razvojem situacije pa dopušta samo određenim lukama određene privilegije.⁵ Zahvaljujući tome, Osaka postaje glavni trgovački grad.

Dolazi do postupnog provođenja politike izolacije. U jesen 1613. godine dolazi do pobune vodećih vazala o kojima glasine govore da su povezani s kršćanskim obraćenicima, pa se zabranjuje kršćanstvo, ruše crkve i tjeraju misionari, a sve u strahu da će se vjera proširiti i promijeniti postojeće društveno uređenje. Godine 1616. stranim trgovcima, osim kineskim, zabranjen je ulazak u sve luke osim u Nagasaki i Hirado, a stanovati mogu samo u Edu, Kyotu i Sakai.⁶ Nešto kasnije, 1622. godine, prognano je 120 misionara i obraćenika, a 1624. Španjolska gubi pravo trgovanja. Velika Britanija dobrovoljno je odustala od razvoja trgovine. Godine 1633. japanski brodovi bez službene dozvole dobivaju zabranu isplivljavanja iz Japana, a ona je 1636. osnažena definitivnom zabranom napuštanja Japana, bez iznimke, s time da se brodovi koji su ostali u inozemstvu više nisu mogli vratiti u Japan. Godine 1638/1639. dolazi do kršćanske pobune koja je ugušena, portugalska diplomatska misija pogubljena, Portugalci prognani iz Japana, a sve preživjele kršćanske zajednice ukinute.

Čitava se situacija konačno smiruje 1639. godine kada je donesen strogi edikt o politici izolacije. Njime je stranim brodovima zabranjen ulazak u japanske luke, a zabranjene su sve knjige sa zapada da se spriječi širenje kršćanstva.

Vlastodršci u *bakufuima* nisu namjeravali u potpunosti izolirati Japan od vanjskih događanja. Političke, kulturne i trgovačke veze s Azijom živjele su i dalje.⁷ Ideja šogunata bila je da se monopolizira vanjska trgovina, jer su vlastodršci bili svjesni da se pojedini *daimyoi* bogate mnogo više nego što bi vrhovna vlast to željela. Zato je luka Nagasaki ostavljena kao jedina otvorena luka, u kojoj je trgovala mala grupa privilegiranih trgovaca. Tako je politika izolacije ostvarila svoja dva cilja: monopoliziranje trgovine i izbacivanje kršćanstva.

Poslije 1700. godine, u vremenu državnog poretka Tokugawa, japansko je društvo prolazilo kroz razdoblje stabilnosti, mijenjalo se, rješavalo ekološke i društvene posljedice uzrokovane ograničenim mogućnostima u području rudarstva i šumarstva, uporabi obradive zemlje i vode za navodnjavanje, iskorištavanju ljudskog rada. Bili su prisutni i pokušaji jačanja utjecaja države i širenje racionalnog shvaćanja.⁸ Ratovi su prestali, a sigurnost i gospodarski razvitak međusobno su se poticali u daljem razvoju. Kada bi dolazilo do gospodarskog slabljenja, svi dijelovi društva morali bi se prilagoditi težim okolnostima iako su manje povlašteni nosili veći teret.

Rezultat toga bila je »zatvorena zemlja« i »politika zatvorenih vrata«, koji postupno dovode do gubitka interesa za vanjski svijet, ali i do ekonomskog rasta i razvoja unutarnje trgovine, akumulacije nacionalnog bogatstva, pojave brojnih izuma i tehnoloških inovacija. Formiraju se japanske vrijednosti i kultura. Ne postoji mogućnost da strane zemlje koloniziraju Japan. Obrazovanje se širi u sve slojeve društva (40 % muškaraca je pismeno prije 1850. godine, što nije slučaj

3 Totman, 2003, 138, 232-233.

4 *The Times*, 1986, 175; Umesao, 1990, 39.

5 *Japan*, 1992, 30.

6 Povijesno važna trgovačka luka kraj Osake, danas je njezino najvažnije predgrađe.

7 Totman, 2003, 224; Pyle, 1986, 58.

8 Totman, 2003, 260.

u većini Europe). Trgovina i bankarstvo toliko su razvijeni i fleksibilni da se mogu natjecati sa zapadnom praksom. Snažan je utjecaj konfucijanskih principa i društvenog reda.

2. 2. Vanjska situacija

Od 1639. pa sve do 1854. godine Japan će ostati »zatvorena zemlja«, *sakoku*. Odlazak iz Japana kažnjavao se smrću. Nizozemci i Kinezi donosili su s vremena na vrijeme izvještaje o događajima, ali Japancima su nedostajale informacije o tome što se događalo izvan Istočne Azije.

Japan je zatvorio svoje luke za sve strane brodove, osim za nizozemske, kineske i korejske. Koreja je mogla koristiti samo otok Ika (dio otočja Honshu) za trgovinu s Japanom. Nizozemska i Kina to su pravo dobile na malenom otoku Deshima u zaljevu Nagasaki. Nizozemcima je stanovanje bilo dozvoljeno isključivo u Deshimi i nikamo nisu smjeli putovati bez posebne dozvole. Za Kinu nije bilo posebnih odredbi i ograničenja, ali se broj brodova konstantno smanjivao, da bi u konačnici pao na 10 brodova godišnje od ranijih 70.

Nizozemci su dobili povlaštenu ulogu da budu most između Europe i Japana. Uspjelo im je izgurati Španjolce i Portugalce, jer su kao protestanti bili indiferentni prema širenju kršćanstva i time idealni trgovački partner Japana.⁹ Brodovi su ljeti uplovljavali, a zimi isplovljavali iz Nagasakija. Uvozili su kinesku i južnoazijsku svilu, začine, egzotične proizvode, a izvozili bakar. No, od 1715. do 1790. provode se mjere za smanjivanje dolazaka nizozemskih brodova, jer su se japanski ekonomisti pobožali učinka na novčarstvo zbog silnog izvoza bakra. Tako se njihov broj smanjio na jedan brod godišnje, s početnih pet. Ukupno je u periodu od 1621. do 1847. godine u Japan uplovilo 715 nizozemskih brodova.¹⁰

Nizozemci su bili predstavnici jednog uređenog poretka Europe. Njihovi odlasci kući bili su planirani, a uz trgovinu su bili obvezani na službu i posjete šogunovu dvoru u Edu, što je uključivalo darove određene kvalitete i troškove za otprilike 20 kategorija činovnika i domaćina, počevši sa šogunom i njegovim savjetnicima, a završno s vlasnicima krčama koje su, kao stranci, jedino smjeli koristiti. Za put do Eda, morali bi unajmiti nosače i osigurati im sve što su osiguravali i sebi samima. Nizozemci su sporo putovali kroz zemlju, a predstavnici svakog *daimyōa*, kroz čiju su zemlju prolazili, pozdravljali su ih, pratili i promatrali. Na taj su posjet u razdoblju od 1633. do 1764. godine bili obvezatni svake godine, od 1764. do 1790. svake druge godine, a od godine 1790. do 1850. jednom u četiri godine. Od njih se očekivalo da podnesu izvještaj o promjenama u vanjskom svijetu. Imali su dozvolu za uvoz knjiga, no one su bile strogo pregledavane da u njima ne bi bilo naznaka kršćanstva. Ista je sudbina pogađala i kineske knjige iako su se one načelno cijenile u Japanu.

Nizozemcima je bio zabranjen izravan kontakt s japanskim stanovništvom pa je komunikacija ostvarivana preko profesionalnih prevoditelja, čiji je položaj postao nasljedan i koji su imali monopol na tim kontaktima sa strancima. Komunikaciju su ostvarivala četiri starija prevoditelja praćena s asistentima, naučnicima, studentima i s još podosta pratnje, tako da se spominju i grupe od 150 ljudi.

U cijelom 18. stoljeću Japan nastavlja politiku izolacije na jednak način kao što je bilo i tridesetih godina 17. stoljeća. Međunarodni odnosi postoje samo s Korejom, koja šalje 12 izaslanstava u Japan i trguje preko postaje u Pusanu za koju je nadležan *daimyō* Tsushime. Trgovina počiva na nejednakim uvjetima koje dikтира Japan. Trgovina s Kinom obavlja se preko Nagasakija, gdje je obavljaju privatni trgovci, te preko Satsume, gdje se kontrola kineske robe obavlja preko kraljevstva Ryukyu. Kina je izvozila tekstil i svilu, a uvozila srebro, bakar i ručne radove. No, to je više bila ritualna nego stvarna trgovina.¹¹

Sredinom 18. stoljeća počinje opadanje cenzure prema zapadnoj umjetnosti. Prihvaćaju se zapadna otkrića u kartografiji i medicini. Dolazi do razvoja zapadnih zemalja, a time i do porasta njihova interesa za Japan, posebno Rusa i Britanaca. Nizozemci donose vijesti o ruskim ambicijama prema sjeveru Istočne Azije, o Napoleonovim ratovima u Europi i potencijalnoj opasnosti koja bi mogla prijetiti sa zapada. Na kraju 18. stoljeća Japan uviđa da se svijet oko njega promijenio i da nove grupe moćnika ulaze u njegove vode pokušavajući probiti izolaciju. To ima dvostruke posljedice: odražava se kao prijetnja nacionalnoj sigurnosti, ali postaje i poticaj za reforme. Političari osjećaju sukob u sebi samima i pokušavaju pronaći odgovor na pitanje kako obraniti zemlju i preuzeti kontrolu nad njom, odnosno, kako služiti kao zaštitnik zemlje, ali istodobno zadovoljiti i svoj privatni interes.¹²

⁹ Umesao, 1990, 52.

¹⁰ *The Cambridge*, 1989, 88-89.

¹¹ *Ibid.*, 3-4, 90.

¹² Whitney Hall, 1991, 247, 259.

3. Zapad odbija japansku politiku izolacije

3. 1. Europa i Japan

Druga polovica 18. stoljeća u Europi obilježena je novom fazom ekonomske trgovine - merkantilizmom, a prijelazom u 19. stoljeće na zapadu počinju dramatične promjene. Dok Japan proživljava razdoblje dugog mira, na zapadu se odigrava gotovo neprekidna serija ratova. Intelektualna, ekonomska, politička i vojna transformacija Europe dramatično mijenja njezine mogućnosti prema Japanu. Europa uključuje običnog građanina u svoju vojsku, dok Japanci pokazuju malo interesa za aktivnosti samuraja.

Do 19. stoljeća Japan je postao izoliran više nego što je bio u ranom 17. stoljeću. Napredak su predstavljale nizozemske i zapadne knjige koje su se uvozile, ali je bilo veoma malo ili gotovo ništa osobnog dodira sa strancima. Nizozemci, jedina japanska veza sa Zapadom, nisu pronašli japanski izvozni proizvod za europsko tržište niti su zadovoljili japanski interes za proizvodima izvan Kine i jugoistočne Azije. Japanska ekonomija bila je orijentirana na zadovoljavanje potreba vlastite zemlje. Ni Nizozemci nisu gajili mnogo entuzijazma oko te trgovine: dok god su imali monopol, nije bilo razloga za odustajanje od tog poslovanja, ali nije bilo ni očekivanja porasta trgovine ili profita.

Od 1800. godine u Japan počinje, malo po malo, prodirati vanjski svijet - kako nova saznanja, tako i pojave stranaca koji su samim dolaskom ostavljali velike dojmove na stanovništvo i vlast. Neki su dolazili iz manjih, neki iz većih udaljenosti, ali zbog izolacije stanovnici nisu bili u stanju razlikovati ono što je blizu od onoga što je daleko te im je svaki dolazak bio zapanjujući. Pojava mađarskog pustolova s pričama o ruskoj invaziji, ruski poslanik koji je tražio dozvolu za trgovanje, brodolomci sa zapadnih brodova, britanske fregate na jugu, različiti brodovi sve češće viđani s obale, kitolovci, iznenadno pismo nizozemskog kralja i sve češća upozorenja Nizozemaca u Nagasakiju, sve je to bilo kao uvertira vrhuncu koji će uslijediti uplovljavanjem veličanstvenih »crnih brodova« koji su stigli preko Pacifika pod zapovjedništvom komodora Matthewa C. Perryja. Sve je to označavalo sumrak perioda Tokugawa i nagovijestalo dolazak jednog novog vremena.¹³

3. 2. Koreja - Kina

Krajem 16. stoljeća Japan je uspostavljen kao država uređena ratom, diplomacijom i administrativnim odlukama i spremna za veličanstveni plan osvajanja poznatog svijeta, što će se pokazati promašenom političkom procjenom. Koreji je naviješteno da će biti osvojena ako ne oda počast Japanu i omogućiti mu prijelaz preko svojeg teritorija da bi se moglo nastaviti osvajanje Kine. S rta otoka Kyusha, koji se proteže prema Koreji, počeo je pohod koji je tijekom prvih nekoliko mjeseci imao uspjeha, no zbog okrutnosti samuraja u Koreji ojačao je gerilski otpor. Pomoću oklopljenih brodova naoružanih topovima, Koreja je prekinula pomorsku opskrbu japanske vojske i time je prisilila na povlačenje na jug. Mirovni pregovori prekinuti su 1596. godine, dvije godine poslije japanskog poraza, i ponovno je počelo ratovanje. Godine 1600. uspostavljen je šogunat Tokugawa, čije je najvažnije postignuće u tome periodu obnova korejsko-japanskih odnosa. Mir je sklopljen 1605. godine te je dvije godine poslije korejska misija od 504 čovjeka posjetila Japan da bi iskazala počast šogunu, a 1609. godine sklopljen je ugovor koji je dopuštao korejsko-japansku trgovinu, ali samo u luci Pusan. Tu su Japanci bili strogo nadzirani i nisu imali odobrenje za napuštanje luke da ne mogu prići bliže Seulu (prijestolnici).

Stoljeće poslije Japan će takva pravila nametnuti kineskim i nizozemskim trgovcima u Nagasakiju. Iako ni jedna japanska službena misija nije posjetila Koreju, bilo je 12 službenih posjeta Japanu kojima su Korejci iskazivali potporu vladavini novog šoguna. Tim prigodama Japan se nastojao prikazati kao važna regionalna sila sa svojim vlastitim poretkom, ne želeći biti satelit na kraju kineskog svijeta. I korejska poslanstva, koja je uvijek činilo 300 - 500 ljudi, shvaćana su vrlo ozbiljno i imala su političku, ali i kulturnu važnost. Postoji zapis člana poslanstva u Koreju iz 1764. godine koji govori o sastanku s korejskim kraljem pred kojim su se potencijalni članovi poslanstva morali dokazivati u brzini pisanja kineske poezije, odnosno da mogu konkurirati Japancima.

Koreja je bila posrednik između studenata u Japanu i Kini, odnosno u širenju neokonfucijanizma. Korejska medicina budila je tako veliki interes u Japanu da su u prve službene posjete obvezatno bili uključeni i korejski liječnici. Veliku važnost imali su i korejski lončari čija će znanja omogućiti stvaranje japanskog porculana. Po svemu navedenom vidi se važnost međusobne trgovine, ali ona će postupno opadati sve više, posebno kada se jave problemi s financijama *bakufua*, što će smanjiti mogućnost primanja velikih korejskih misija. Posljednja korejska misija bila je poslana 1811. godine i nije stigla dalje od Tsushime. No čak ni to neće previše utjecati na službene korejsko-japanske odnose.¹⁴

Japanci su oduvijek s poštovanjem gledali na svog najvećeg susjeda, Kinu. Posebno je kineski tekstil, koji je bio najvažniji japanski uvozni proizvod 17. stoljeća, davao atraktivnu mogućnost izravne trgovine s Kinom. No, kineska vlast

¹³ Jansen, 2001, 93, 257-258.

¹⁴ Jansen, 2001, 68-71.

nije zaboravila pokušaj Japana da ovlada njihovom zemljom i Japanu se nije smjelo vjerovati ni u kojem pogledu. Kineski trgovci i umjetnici, pogotovo s juga koji je uspješno izbjegavao kontrolu Pekinga, dugo su prkosili službenoj politici koja je nastojala spriječiti trgovinu s Japanom. Jedan od zakona zabranjivao je gradnju brodova dovoljno velikih kojima bi mogli doploviti do Japana! Ipak se trgovalo i čitava obala Kyushua i daleki istok Honshua bili su pokriveni kineskim trgovačkim postajama. Kineski umjetnici surađivali su s japanskom elitom i za to bili nagrađivani zemljom i imanjima. Kako je Kina počela doživljavati opadanje svoje moći, mnogi od tih Kineza odlučili su ostati u Japanu i prihvatiti japansku nacionalnost i ime. Kada se trgovina počela voditi isključivo preko Nagasakija, više od 2000 Kineza naselilo se u tome gradu. Japan je 1625. godine čak pokušao postići službeni dogovor s Kinom o međusobnoj izravnoj trgovini. Tu je došlo do potpunog neuspjeha: japanska pisma nisu bila formom i terminologijom u skladu s kineskim protokolom, bila su nesinkrona s kineskim kalendarom, a nedostajala je i isprika za raniji pokušaj podvrgavanja kineskih teritorija. Neuspjeh je bio neizbježiv. S vremenom odnosi će se svesti na protokol i tvrdoglavo držanje principa na obje strane i na štetu međusobne suradnje.

No, to je bila situacija na međudržavnoj razini, dok su privatni kineski trgovci i *bakufu* svejedno surađivali.

Dok je s Korejom trgovina cvjetala u luci Tsushima, s Kinom se trgovalo na otočju Ryukyu, u luci Nagasaki i drugim lukama na otoku Kyushuu. Trgovina će opstati u istom intenzitetu čak i krajem 17. stoljeća, kada će Kina pasti pod vlast obitelji Mandžu, i neće se smanjiti sve do 18. stoljeća.

Dok je Japan s Kinom trgovao izravno, u lukama u koje su dolazile kineske džunke (trgovački brodovi), neizravna trgovina odvijala se preko Nizozemske istočnoindijske kompanije. Do kraja 17. stoljeća Japan je izabrao svoje saveznike: diplomatski odnosi zadržani su s Korejom, Nizozemskom, otočjem Ryukyu, ali ne i s Kinom, drugim europskim državama i narodom Ainu u Ezou. Satsuma je imala pravo trgovanja s Kinom na otočju Ryukyu, a otok Tsushima imao je odobrenje za vođenje japanske trgovine s Korejom. Važno je naglasiti da su ta područja bila samo u djelomičnoj ovlasti *bakufua*, dok Matsumae, koji je dobio nadzor nad čitavom trgovinom s narodom Ezoa, uopće nije bio u ovlasti *bakufua*.

Uza sve to postaje očito da se japanska »izolacija« prije svega odnosila na Zapad. Zapadnim etnocentrizmom može se opravdati razmišljanje Zapada koji je u tome vidio potpuno povlačenje Japana od tijeka svjetske povijesti. No, Japan se nije htio potpuno izolirati, nije želio pod svaku cijenu žrtvovati baš sva dobra, znanja ili čak tehnologiju koja bi mogla doći iz vanjskog svijeta. Želio je zadržati pravo da sam odredi s kime će trgovati! Zbog toga je trgovina u Nagasakiju bila pretežno trgovina s Kinom. U kojoj je mjeri bila važna pokazuje činjenica da je vlast subvencionirala pokrajine *daimyoo* koji su izvozili rudu da bi ih potaknuli da je ne prodaju na domaćem tržištu gdje je postizala veću cijenu! A i »nizozemska trgovina« nije bila drugo do trgovina s azijskim, najčešće kineskim proizvodima. Za Kineze nisu postojala stroga pravila o trgovanju kao za Nizozemce i bili su zastupljeni u mnogo većem broju, što im je osiguravalo mogućnosti za veliki uspjeh u trgovini s Japanom.

Drugim riječima, tijekom godina »izolacije« Japan je održavao aktivnu međunarodnu trgovinu sa svojim najbližim susjedima, Korejom i Kinom.¹⁵

3.3. Rusija - Velika Britanija - SAD

Kako su Rusi još u 17. stoljeću počeli svoju ekspanziju u Sibiru i Amurima te sklapati sporazume o jednakosti s Kinom, bilo je jasno da je pitanje vremena kada će doći do kontakta s Japanom. Tako Petar Veliki početkom 18. stoljeća naređuje pripajanje Kamčatke i prikupljanje informacija o Japanu. Istražuje se sjeverna obala i arhipelag radi kontakata, love se tuljani radi krzna, a u tim pothvatima Rusi upoznaju Kurile. Godine 1771. izbija napetost kada se u južnom Japanu pojavljuje mađarski plemić Moritz van Benyowski, koji je pobjegao iz ruskog zatočeništva na Kamčatki, i širi posve neosnovanu vijest da se Rusija sprema napasti Ezo (Hokkaido) iz novoosnovanih utvrđenja na Kurilima. Godine 1792. i 1793. Katarina Velika otprema ekspedicije Adama Laxmana, koji pokušava iskoristiti povratak japanskih brodolomaca za istraživanje mogućnosti trgovanja s Japanom. Laxman je ljubazno primljen u sjevernom Hokkaidu, gdje provodi zimu i nastavlja put u Matsumae, da se sretne s predstavnicima *bakufua*, iako je njihova zadaća spriječiti njegov dolazak u Edo. Japanci su primili brodolomce, ali ne i akreditacije i pisma. Na Lexmanove zahtjeve *bakufu* daje odgovor »da je Japan od starine vezan odredbama da otjera ili razori brodove država s kojima nema službene odnose«, a čak je i povrat brodolomaca moguć samo u Nagasakiju brodovima Nizozemaca, dok će ostali brodovi biti razoreni, a posade trenutno zarobljene. No, Lexman je otišao u zabludi da je Japan voljan trgovati, dok je *bakufu* naredio istraživanje situacije na sjevernoj granici. Konačno, situacija je riješena zauzimanjem Hokkaida i tako će ostati do 1821. godine.

Od početka 19. stoljeća rusko-američka kompanija teži povećanju trgovine radi širenja ruskih pomorskih kontakata

15 Totman, 2003, 218-220, 223-225, 228-229; Jansen, 2001, 85-91.

na Pacifiku. Godine 1804. kreće ambiciozna ekspedicija s kapetanom Nikolajem Rezanovim u Nagasaki, gdje se pismom Aleksandra I. traži trgovina s Japanom. Kada je nakon polugodišnjeg čekanja dobio negativan odgovor, Rezanov je bijesan orišao i tada počinju prepadi po Sahalinu i južnim Kurilima da se ipak nametnu pregovori. Sve to nije imalo utjecaja na rusku politiku, ali je došlo do osjetnih pomaka u japanskoj politici. Godine 1808. Japan je mobilizirao tisuću pripadnika trupa na Kunashiri i Etorofu, a 1811. dolazi do zarobljavanja kapetana ruske ekspedicije Vasilija Golovnjina iako je on nastojao izbjeći sve konflikte. Lokalni zapovjednici na obje strane bili su svjesni potrebe o sklapanju sporazuma o zonama interesa, ali osim žaljenja oko proteklih napada i svijesti o potrebi suradnje, ništa se nije poduzelo. Tek 1821. godine, kad se na čelo lokalne administracija sjevera opet vraća *daimyo* Mitsumae, situacija se znatno popravlja i do 1853. godine ima malo sukoba.

Rusi su na američku ekspediciju na Pacifiku gledali kao na mogući izazov njihovu položaju. To će 1853. godine dovesti do Putjatinova dolaska iz Europe, čija je dužnost bila da osigura kako neće doći do isključenja Rusije ako Japan otvori svoje luke i da će se tražiti sporazum oko Sahalina i Kurila. Godine 1855. Kurilsko otočje bit će podijeljeno između Rusije i Japana, pitanje Sahalina i dalje će ostati neriješeno, dok će kao luke za trgovinu biti određene: Shinoda, Shakodate i Nagasaki.

Nakon Napoleonova poraza 1814. godine Britanci se pojavljuju kao najistaknutija pomorska sila u istočnoazijskim vodama. Godine 1808. počinju problemi na jugu Japana kada je engleski brod *Phoeton* uplovio u luku Nagasaki. S kopna je odmah stiglo upozorenje da će biti napadnuti i spaljeni ako ne odu, ali je i *Phoeton* prijetio napadom ako ne dobije zalihe. Još 1790. godine nekoliko privatnih engleskih brodova pokušalo je trgovati s Japanom, ali sasvim neuspješno, dok je Britanska istočnoindijska kompanija imala male interese. Taj nedostatak interesa uzrokovalo je prihvaćanje izjava Nizozemaca koji su tvrdili da trgovina općenito koristi samo pojedincima i da ne može ponuditi mnogo više. Mnogo veći razlog bila je činjenica da do 1833. godine Velika Britanija ima monopol na trgovinu s Kinom, a Japan nije dovoljno interesantan. No i četrdesetih godina 19. stoljeća, kada je izgubljen monopol na trgovinu u Kini, britanska politika ne mijenja ništa drastično - trgovina s Japanom je poželjna, ali ne i vrijedna prevelika truda. Tako je reakcija na ekspediciju SAD-a 1852. godine bila: »Vladi Njenog Veličanstva bilo bi drago da dođe do trgovine s Japanom, ali ona misli da je bolje taj eksperiment prepustiti vladi SAD-a, a ako on bude uspješan, vlada Njezina Veličanstva moći će iskoristiti njegove pogodnosti.«¹⁶

Tijekom dvadesetih godina 19. stoljeća uz obale Japana pojavljuju se američki kitolovci. Izolacija im je predstavljala strašnu prepreku ako bi došlo do brodoloma, a bilo je nemoguće uzimanje vode i zaliha hrane. Interes Amerikanaca za Japan bio je dvojak. Sve do otkrića nafte u Pennsylvaniji 1858. godine čitava je zemlja upotrebljavala kitovo ulje za rasvjetu. Pacifik je bio pun flota koje su se bavile kitolovom pa nije bilo rijetko da su brodolomci završavali na japanskim obalama. Postojali su izvještaji o zlostavljanju brodolomaca, a i nemogućnost da se pomogne nesrećenim brodovima usijavala je atmosferu. Budući da je Amerika konkurirala i za kinesku trgovinu, prolaženja uz japansku obalu postajala su sve češća. Upotreba parnih brodova zahtijevala je i zalihe ugljena, a Japan bi time postao potencijalno izuzetna usputna stanica. Počelo se sanjati o ruti koja bi obuhvatila čitav svijet. Američka pobjeda nad Meksikom, pripajanje Kalifornije i »zlatna groznica« ojačali su američki položaj na Pacifiku i pripremili ga za avanturističko osvajanje Pacifika. Sve su to razlozi koji su njihov interes za Japan činili mnogo većim nego što je bio u Britanaca. Prvi je put uočena velika ekonomska korist koja bi se mogla postići ako se počne kontrolirati čitav Pacifik. U potencijalnoj trgovini Kalifornije i Kine, Japan bi igrao ulogu vrlo korisne postaje. Američki brodovi postaju sve češći, prijatna je nepromijenjena.

Vrhunac napetosti nastaje u ljeto 1837. godine kada je američki brod *Morisson* čiji je vlasnik Amerikanac Charles King, koji je imao u pratnji i dva misionara, a vozio je japanske brodolomce i imao veliku nadu za pregovore s Japanom, bacio sidro u zaljevu Eda. Sljedeće jutro, bez ikakva upozorenja, protjerani su pucnjavom obalnih jedinica.

3. 4. Politika "zatvorenih vrata"

Sve češći susreti sa stranim brodovima opet će utjecati na japansku politiku. Iako su zalutali brodovi uvijek bili otjerani prema pravilima izdanim za te slučajeve, nikada prema strancima nije bila uvedena točno određena politika. Tek oko 1800. godine *bakufu* oklijevajući uvodi opću politiku, koja će rezultirati odbijanjem svih molbi za trgovanje sa strancima. Svi su brodovi bili prisiljeni ploviti u Nagasaki, a lokalni *daimyoi* morali su odbiti ili zaplijeniti svaki brod koji bi pokušao trgovati u nekoj drugoj luci. Godine 1825. donosi se odredba da se svi Zapadnjaci, bez obzira na njihovu naciju, moraju otjerati u slučaju prilazanja japanskoj obali. Ako se pomisli da se radi o Nizozemcima, bolje je i njih otjerati, nego prekasno shvatiti da su stigli stranci! Od tog su pravila izuzeti Korejci i Kinezi, čiji se brodovi razlikuju po

16 *The Cambridge*, 1989, 264.

obliku i dizajnu te su jasno prepoznatljivi. Opravdanje je nađeno u saznanju da i ostale strane zemlje ne dopuštaju svim brodovima uplovljavanje u svoje luke: ako postoje diplomatski odnosi, u luke se uplovljava po određenom protokolu, a ako diplomatski odnosi ne postoje, na brodove se puca. U svakom slučaju, poslije je odredba ublažena dozvolom da se strani brodovi i u drugim japanskim lukama smiju opskrbiti hranom.

Tako stroga politika provedena je u nadi da će se izbjeći daljnji vojni sukobi i protujapansko djelovanje. U slučaju približavanja stranog broda japanskoj obali, svi su stanovnici morali biti spremni da pucanjem, bez ikakva oklijevanja, otjeraju brod. Ovakva vanjska politika s vremenom je počela pokazivati svoju nerazumnost i nemogućnost provođenja. U sljedećem desetljeću *bakufu* će je ublažiti, svjestan situacije u kojoj se nalazi i koliko je izložen mogućim napadima. Tako ublažena politika smanjila je mogućnost snažnih sukoba, i sve do 1842. godine kada britanska pomorska flota uplovljava u Edo, mnogi strani brodovi koji su tražili trgovačke i druge povlastice mirno su uplovljavali i isplovljavali iz japanskih luka, bez ikakve pucnjave s kopna.

Ako se politika sagleda iz unutarnje situacije, jasno je da nije imala mogućnosti trajnijeg provođenja. Obalna obrana bila je daleko od dostatne, a trebalo je i vremena da se izgradi. Ako se tome pridoda nedostatak izvora novca i metala koji su postali rijetki te naoružavanje samo poznatim oružjem, jačanje obalne obrane postaje gotovo nemoguće. Tehnološke promjene koje su preoblikovale zapadne ratne snage, činile su japansku izgradnju obrane gubljenjem vremena i snage.

Iako je i dalje postojala želja za očuvanjem postojećeg političkog poretka, vlast je pomalo postajala svjesna da je vrijeme za velike promjene.¹⁷

3. 5. Nizozemska - "pogrešan izbor"

Kako bi zadržali svoj položaj u Nagasakiju, Nizozemci su se služili i oružjem i varkama, samo da onemoguće druge Zapadnjake da stignu u Japan.

Godine 1844. nizozemski kralj piše japanskoj vladi tražeći slobodniji pristup vanjskoj trgovini. Svoje zahtjeve potkrijepio je i zastrašivanjem: »Zemlje stvaraju međunarodne veze velikom brzinom. Veže ih neodoljiva snaga. Izum parobroda smanjio je udaljenosti. Nacija koja daje prednost ostanku u izolaciji, u vrijeme povećanih međudržavnih suradnji, ne može izbjeći neprijateljstvo ostalih.«

Politika »pola prijentja, pola uvjeravanje« bila je u to vrijeme sastavni dio diplomacije s Japanom. Događaji vezani uz Kinu bili su važan pokazatelj za Japan - nakon ponižavajućeg kineskog poraza i sporazuma iz Nankinga (1842), Japan je bio spreman pregovarati, svjestan da se ista procedura može primijeniti i na njegovu tlu. To je bila potvrda da je Velika Britanija došla na istok da ostane, a Japan se suočio s politikom izolacije i reputacijom barbara. Naime, nakon slučaja vezanog uz američki brod *Morisson* prevladavalo je mišljenje: »tko bi osim barbara pucao na svoje brodolomce i njihove prijatelje.« Pritisak je dostigao najveću razinu, a britanska prisutnost na udaljenosti od jedva 500 milja, podsjetila je Japan na dvije davno zaboravljene činjenice - kako su malena, i uz to izolirana zemlja.¹⁸

No, dok je u 17. stoljeću Nizozemska bila jedna od najvećih europskih sila, s trgovačkim postajama u cijelom svijetu, na kraju 19. stoljeća pretvara se u malu trgovačku državu koja brine samo svoje brige, gotovo kao i Japan u razdoblju Tokugawa. Japanski studenti koji će šezdesetih godina 19. stoljeća posjetiti Nizozemsku doći će u nevjerici do zaključka da su čitavo vrijeme učili o pogrešnoj europskoj zemlji i jeziku. Navodim prijevod pisma poslanog 1862. godine: »(...) Mnogi studenti u Engleskoj i Francuskoj začuđeno podižu obrve kada mi kažemo da čitamo nizozemske knjige (...) čak i sami Nizozemci svoje knjige čitaju na engleskom ili njemačkom (...) izvan njihovih granica nitko ne poznaje Nizozemce (...) moram iskreno reći da je zemlja tako mala da i malo znači.«

Osjećaj da su učinili pogrešan izbor i da sada snose njegove posljedice dovelo je do pisanja velikog broja knjiga koje su se bavile Japanom kao »zatvorenom zemljom«. Počinju se proučavati europski autori koji su govorili o primatu međunarodne politike i ratu kao načinu stvaranja moderne države. Postavljalo se pitanje: koju je to povijest iskusio izolirani Japan? Za japanske neuspjehe u trenutnoj situaciji bilo je najlakše okriviti izolacionističke zakone.

No, što bi bilo da su bili nametnuti manje strogi izolacionistički zakoni? Profesor povijesti Japana na Sveučilištu Princeton, Marius B. Jansen, misli da rezultati vjerojatno ne bi bili mnogo drugačiji. Kina i Koreja bile su dio svjetskog poretka koji je Japanu bio nedostupan, osim ako nije bio voljan učiniti promjene oko svoje autonomije i suvereniteta. Odbijanje prebliskih veza sa Zapadom vjerojatno bi imalo svoje posljedice. No, možda i ne bi došlo ni do kakve reakcije. Konačno, Englezi su otišli 1620. godine i nakon toga se stalno uplitali u situaciju u Indiji, gdje su profiti i slava mogli biti mnogo veći nego u Japanu. Španjolsko i portugalsko kraljevstvo, koji već u 17. stoljeću proživljavaju zalazak svoje

¹⁷ Jansen, 2001, 266-270; Totman, 2003, 298-301.

¹⁸ *The Cambridge*, 1989, 263-264.

moći, nemaju nikakve mogućnosti da prijete japanskoj politici. Tako kao potencijalna prijetnja ostaju samo prekomorske stečevine Nizozemaca, a pokazatelj nemoći jest činjenica da je na njima puna politička kontrola uspostavljena tek krajem 19. stoljeća. Iznimku bi činilo jedino vjersko pitanje: širenje kršćanstva izvan matičnih država, iako je vjera trebala biti unutarnja stvar, bilo je uzrok strogih restriktivskih zakona. Kontrola nad sektama bila je jedan od prioriteta službenika *bakufua*. Da je dozvoljeno i daljnje širenje kršćanstva koje nije bilo podložno japanskoj državi, već nekim zapadnim, opstanak politike izolacije i moć *bakufua* bili bi vrlo upitni.¹⁹

3. 6. Japan kao “zatvorena zemlja”

Japanski izraz koji bi u prijevodu označavao »zatvorenu zemlju« bio bi *sakoku*. Upotrijebio ga je u 19. stoljeću jedan japanski student prevodeći poglavlje knjige Engelberta Kaempfera u kojem govori o situaciji koja nastaje u »zatvorenoj zemlji«. Prijevod je tajno kružio po privatnim krugovima, da bi postao standardni izraz nakon objavljivanja 1850. godine. Nakon završetka razdoblja Tokugawa, pojavit će se izraz *kaikoku*, koji će označavati »otvorenu zemlju«.

Možda je kao pokazatelj stupnja izolacije najbolji primjer količina neznanja o političkoj situaciji u Europi za vrijeme napoleonskih ratova. Tada se nizozemski kralj nalazio u izbjeglištvu u Engleskoj, a na čelu poražene Nizozemske, tada zvane Batavska Republika, nalazio se Napoleonov brat. Unajmljeni su američki brodovi koji su plovili pod nizozemskom zastavom i koji su od 1797. pa do 1807. godine devet puta posjetili Deshimu. No japanskoj je vladi to sve bilo prešućeno. Situacija je prikrivana i iskrivljavana u korist Nizozemske, no varka nije mogla dugo potrajati. Bilo je jasno da brodovi izgledaju drugačije, da sadrže drugu robu, da posada govori drugi jezik - sve je upućivalo da je nešto pogrešno. Tek su 1803. godine Nizozemci priznali da je brod unajmljen od Amerikanaca, ali nisu ništa objasnili o novonastaloj političkoj situaciji u Europi. Situacija se dodatno pogoršala kada se pojavio drugi američki brod koji je također zahtijevao trgovinu. Sve do 1808. godine Japan nije shvatio da SAD više nije engleska kolonija i da su sada nezavisni. Poslije 1816. godine Deshima je bila jedino mjesto gdje se još vijorila nizozemska zastava. Čitava situacije se smirila tek Napoleonovim padom.

Drugi primjer je iz 1826. godine kada je Fujita Toko, došavši u posjet šogunatu, vidio u Edu pet Nizozemaca obučeni slično Rusima i Rezanovu 1804. godine. To ga je dovelo do zaključka da je Rusija sigurno osvojila Nizozemsku i da je Japan, sa sjevera i juga, okružen od iste zlonamjerne sile.²⁰

Treći primjer su spoznaje američkog komodora Matthewa C. Perryja koji je bio uvjeren da će donijeti civilizaciju u zemlju koja živi u stalnom nasilju i zaostalosti jednog zatvorenog društva.

No, Japan je bio daleko od posve »zatvorene zemlje«. Poznata je činjenica da je Japancima pod prijetnjom smrti bilo zabranjeno napuštanje Japana ili vraćanje u njega. Ti drakonski zakoni bili su ublaženi krajem režima, u 19. stoljeću, kada se uvidjela mogućnost iskorištavanja novosti i vještina koje bi povratnici mogli donijeti sa sobom, ali su i dalje ostajali na snazi. Iz toga je vidljivo da engleski i američki kapetani 19. stoljeća, koji su spašavali japanske brodolomce i vraćali ih u Japan, nisu za to mogli dobiti očekivanu zahvalnost japanske vlasti, a ni samim brodolomcima nisu činili nikakvu uslugu.

No, ako nije bio međunarodno otvorena zemlja, Japan je bio otvoren razvoju kulture, znanosti pa čak i tehnologije. Ono što bi se danas nazivalo »civilnim pravima«, u Japanu gotovo da i nije postojalo, a nakon što su postali svjesni ruske opasnosti na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, prvo je mjesto zauzela sigurnost države, pa su i ta minorna »prava« sasvim nestala. Vanjska je trgovina bila osakaćena zbog »zatvorenosti« - tih nekoliko brodova koji su uplovljavali u Nagasaki i donosili nešto malo nevažne robe - osim knjiga - bili su nevažni za japansku trgovinu koja je dosegla svoj vrhunac u proizvodnji svile, pamuka i šećera.²¹

4. “Otvaranje Japana”

4. 1. Komodor Mathew C. Perry

U ljeto 1853. godine u zaljevu Eda pojavila su se četiri »crna broda«. Bili su to najveći brodovi koje je Japan vidio, a dva su od njih potihom ispuštala dim. Bila je riječ o američkim brodovima koji su služili za osiguranje u područjima istočne Indije. Japanci to još nikad nisu vidjeli i taj susret s tada najmodernijim ratnim brodovima, uzrokovao je pokoravanje vlastodržaca u *bakufuu*, a da ni jedan metak nije bio ispaljen. Nemogućnost da se odupre ili suprotstavi uzrokovala je pad moći *bakufua*. Odmah su krenule rasprave o tome da se prekine izolacija, što je opravdavano nepostojanjem ratne mornarice. Od oružja se koristila sablja i koplje te nešto vatrenog oružja iz 16. stoljeća, a čak se izbjegavala i uporaba topova!

¹⁹ Jansen, 2001, 93.

²⁰ *The Cambridge*, 1989, 12.

²¹ *The Cambridge*, 1989, 13.

Jasno je bila prisutna svijest o nazadnosti, a javio se i sveprisutan strah od ponižavajuće sudbine Kine.²²

Godine 1845. američki predstavnik u Kini bio je savjetovan da pošalje misiju u Japan. Kapetan James Biddle stigao je u Edo 1846. godine s dva broda i nadom u otvaranje Japana. Kad su ga Japanci odbili, tvrdeći da se odnosi sa strancima mogu odvijati jedino u Nagasakiju, on se povukao iz luke neobavljena posla, jer nije imao ovlaštenje da pod prijateljnom oružanih borbi postigne sporazum.

To je uzrokovalo da se sljedeća ekspedicija pripremala mnogo pažljivije, s jačim vojnim naoružanjem. Komodor Matthew C. Perry, koji će steći slavu kao čovjek koji je »otvorio Japan«, primio se tog zadatka preko volje. Smatrao ga je nedovoljno važnim za postizanje slave i nadao se dobivanju zapovjedništva u Sredozemlju. Tada je odlučio da uzme najbolje iz tako loše situacije pa se pripremio s velikom pozornošću. Zahtijevao je dovoljno snažnu mornaricu koja će mu jamčiti siguran uspjeh, pokušao je saznati sve što je do tada bilo poznato o Japanu i savjetovao se sa svima koji su do tada putovali oko Japana. Kako su jedine knjige bile napisane na temelju nizozemskog iskustva i iz primjera Biddlea, Perry je zaključio da u susretu s Japancima treba inzistirati na dostojanstvu. Treba zaobići nizozemsko posredništvo, čak i sam Nagasaki, i sklapati dogovore samo s najvišim autoritetima. Perry je odlučio zahtijevati kao svoje pravo, a ne kao uslugu, »ta djela ljubaznosti koja su dužnost jedne civilizirane nacije prema drugoj«. Bio je svjestan da će izgledom posebnog izaslanika s visokim ovlastima, s nastupom i preciznim zahtjevima, steći više poštovanja kod Japanaca kojima je toliko važna forma i njihove ceremonije.

Trebao je zahtijevati zaštitu mornara i imovine, dozvolu za obnavljanjem zaliha, ako je moguće dozvolu za trgovinu ugljenom te ulaz u jednu ili više njihovih luka. U instrukcijama koje je dobio, zabilježeno je da će se u slučaju nepopustljivosti japanske vlade i nakon što budu iscrpljeni svi argumenti oko njezina nagovaranja, promijeniti nastup Perryja. »(...) on će tada promijeniti ton svojeg glasa, i obavijestiti ih da je vlada SAD-a odlučila inzistirati da se, od sada pa na dalje, sa svim građanima ili mornarima SAD-a koji bi mogli biti nasukani na njihovim obalama, ili izbačeni zbog lošeg vremena u njihovim lukama, tako dugo dok su prisiljeni ostati ondje, ima postupati humano; i ako se bilo koje djelo okrutnosti od sada pa na dalje primjeni nad tim građanima, bilo od vlade bilo od stanovnika Japana, oni će biti okrutno osvećeni.«

Perry nije čekao da se iscrpi svaki argument za pregovaranje prije nego što će promijeniti ton razgovora. Već na početku razgovora poslao je japanskom pregovaraču, s bijelim zastavama, oštro osobno pismo. U njemu je izjavio da će neuspjeh u ovim pregovorima dovesti do rata koji će Japan sigurno izgubiti pa će onda moći iskoristiti bijele zastave kod predaje!

Perry je ušao u zaljev Eda 2. srpnja 1853. godine, s četiri broda koja su nosila 60 topova i posadu od 967 ljudi. S. Wells Williams, jedan od misionara s Morissona, služio je kao prevoditelj s kineskog, ali samo dokumenata jer se stvarna konverzacija odvijala na nizozemskom. Perry je zastao i u Nahi, na Okinawi, gdje je dao do znanja da je Amerika saznala za tiransku vladavinu u tome području i planira uzeti Ryuku za sebe. Tada je, kao i na povratku, inzistirao da ga vode po otoku, zahtijevajući zalihe i mogućnost korištenja lukom. No, to je bilo zavaravanje, stvarni cilj njegove misije bio je na sjeveru. Američki ratni brodovi bili su šest puta veći od bilo kojeg japanskog broda, a zbog crnih brodskih korita Japanci su ih prozvali »crnim brodovima«. Nakon zahtjeva, a konačno i odredbe da ode u Nagasaki, Perry je naglasio da nosi pismo predsjednika SAD-a za japanskog cara i da nema odstupanja od tog naređenja. Obala je bila ispunjena tisućama vojnika koje su *daimyoi* sa sjevera i iz unutrašnjosti zemlje poslali u pomoć, no Perryjevi brodovi s topovima bili bi sigurni pobjednik u toj borbi. On sam prijetio da je spreman dovesti još 50 takvih sa samog Pacifika i mnoštvo dodatnih iz Kalifornije!²³

Do tog vremena sve je bilo spremno za ceremoniju na carskom dvoru, gdje se trebala obaviti predaja pisma. Međusobno nepovjerenje nije popuštalo i obje su strane nastojale ostaviti što bolji dojam na onu drugu. Tako su Japanci sagradili poseban paviljon za primanje, a američka se pratnja kretala kroz dugački dvored Japanaca, opremljenih kremenjačama iz 17. stoljeća! Perry se okružio sa svojim časnicima, a ispred su marširala dva crna poslužitelja, visinom najviši na brodu, noseći zastavu. Dva su dječaka nosila kutije od ružina drva međusobno spojene prečkama, koje su sadržavale službena pisma s pečatom i koja su crni poslužitelji ceremonijalno izvadili. Na toj formalnoj ceremoniji izjave su se prevodile s engleskog na nizozemski pa tek onda na japanski i obratno. Perry je rekao da bi želio odgovore primiti do travnja iduće godine, a zatim se povukao iz luke Edo, ali ne predaleko, kako bi pokazao da ne uvažava japanske zabrane.

Perry se vratio već u veljači, što je definitivno bilo nenadano za Japance. Ovaj je put eskadron bio ojačan s tri dodana manja broda. Opet su zaredali pregovori o mjestu sastanka - Japanci su ga željeli čim dalje od Eda, a Perry je želio

22 Umesao, 1990, 23, 26.

23 Jansen, 2001, 275-277.

Kanagawu (današnju Yokohamu) i uspio pobijediti u tome nadmetanju. Niti jedan dio prethodne ceremonije nije bio preskočen, ali ovaj put Perry je bio okružen sa šestoricom crnih poslužitelja! Pregovori su krenuli u najboljem mogućem smjeru: Japanci su zaključili da nemaju snage za odupiranje predloženom ugovoru. Sklopljena je »Opća konvencija o miru i prijateljskim odnosima«, koju su potpisali Perry i predstavnik *bakufua*. Konačno je dogovoreno da će Japan otvoriti dvije luke: Shimodu, na ulazu u zaljev Eda, i Hakodate na Hokkaidu. Naha na Okinawi nije precizno utvrđena, ali i u nju su već brodovi uplovljavali po želji. U prve dvije luke, brodovi će uzimati zalihe hrane i ugljen, a brodolomci će imati pravo na pomoć i povratak kući. Amerikanci će plaćati za uzete zalihe, u čemu je Perry vidio buduću trgovinu. Odobreno je otvaranje konzularnog ureda u daljoj budućnosti, iako je odmah došlo do neslaganja zahtijeva li to pristanak objiju strana ili samo jedne. Japan je Amerikancima dodijelio ustupak koji će ubrzo biti priznat i Velikoj Britaniji i Rusiji.

Obje su strane bile zadovoljne ugovorom. Perry je ispunio svoj zadatak, odnosno osigurao za parobrode koji plove između Kine i Kalifornije zalihe ugljena i luke s uređajima za krcanje ugljena. Japan je zasad uspio izbjeći sudbinu Kine iako se radilo o kupovanju vremena. Sljedećih godina doći će do opet do rata britanskih i francuskih vlasti protiv Kine. Iskorištavajući tu situaciju, uz diplomaciju popraćenu prijetnjama i stalnom prisutnošću britanske pomorske sile, američka je politika polako postizala svoj cilj.²⁴

4. 2. Townsend Hariss

Američki generalni konzul Townsend Hariss, koji dolazi u Shimodu kao američki predstavnik, donosi u Japan priče o novim ratovima u Kini i upozorava kako bi bilo dobro da im se Japan dobrovoljno podvrgne u tako nepovoljnoj situaciji da bi izbjegao sudbinu Kine. Zahvaljujući trenutnoj situaciji i agresivnoj diplomaciji, Hariss je sa službenicima vlasti u *bakufuu* zaključio »Ugovor o prijateljskim odnosima i trgovini« koji je zabranio uvoz opijuma, ali je dopuštao drugu trgovinu. Zahtijevana su imenovanja diplomatskih i konzularnih predstavnika u Edu i tri dodatne luke, a u sljedeće dvije godine još nekoliko njih. Edo i Osaka otvorit će luke za strance do 1862. i 1863. godine. Amerikancima su proširene putničke povlastice i dopuštena im je vjerska sloboda. Priznato im je pravo eksteritorijalnosti, što im je davalo imunitet od japanskih zakona. Uza sve to, jamčeno im je da će njihovi trgovački porezi biti naknadno utvrđeni, no neće biti veći od onih koje bi poslije mogle ugovoriti druge vlade.

Kada je zatražena potvrda dvora, car je to čvrsto odbio. Tada je političar Il Naosuke zaključio da ugovor treba biti potpisan, makar se car s time ne slagao i uskratio svoj potpis. Službeni *bakufu* bio je uplašen. Harris je spominjao moguća djelovanja britanske i francuske mornarice, koje će nakon mogućeg sukoba koji će im sigurno donijeti pobjedu, tražiti još veće koncesije nego od Kine, a sve to ako se ne dobije pozitivan odgovor. Prijetnja je djelovala – vlast u *bakufuu* čuvala je više nego svježja sjećanja na rezultate Opijumskog rata te je 29. srpnja 1858. godine trgovački ugovor potpisan.

To se može smatrati konačnim datumom kojim je nakon dva stoljeća *bakufu* prekinuo politiku izolacije. Slični ugovori uskoro su bili potpisani i s Velikom Britanijom, Francuskom, Nizozemskom i Rusijom.²⁵

Tim se ugovorima na Japan primjenjivao sustav neravnopravnih partnera, vrlo dobro izvježban u Kini. Strani su se trgovci smjestili u novoj luci Yokohami i u drugim lukama iz ugovora. Štitile su ih europske vojne snage i pravo eksteritorijalnosti, dok su porezna ograničenja određena ugovorima čitavu ekonomiju podvrgnula zapadnoj proizvodnji. Činilo se da je Japan sa svojom preindustrijskom proizvodnjom i feudalnim sustavom posve nemoćan pred zapadnom imperijalističkom ekspanzijom.²⁶

5. Kraj politike izolacije

Politika izolacije ostavila je svoj utjecaj u mnogim segmentima japanskog života. Japanci su razvili snažnu svijest o vlastitom identitetu, svijest o svojoj različitosti od drugih. To je došlo do izražaja već u odnosima s Kinom i Korejom, koje su im kulturno i rasno bliske, a posebno u odnosima s Europljanima.

Izolacija je uzrokovala da su Japanci bili svjesni svih dostignuća koja su dolazila izvana, ali su ih prihvaćali veoma sporo. Bili su prisiljeni da oblikuju veći dio svoje kulture i istovremeno usvajaju nove vještine i znanja bez gubitka vlastitog identiteta. Izolacija je pridonijela i stvaranju kulturno homogenog stanovništva, jedinstvenog sustava pisanja te posebnog jezika.

Izolacija, koja inače stvara kulturnu stagnaciju, u Japanu je dovela do kulturne eksplozije zahvaljujući dugotrajnom miru, stabilnosti i ekonomskom rastu. Nastaje mnoštvo filozofskih škola, razvija se interes za zapadna dostignuća u znanosti,

24 Jansen, 2001, 274-279; Totman, 2003, 301-304; Reischauer i Jansen, 1995, 78-79.

25 Hane, 1991, 212.

26 Reischauer i Jansen, 1995, 79.

medicini, metalurgiji, naoružanju, sve iz knjiga i enciklopedija nizozemskog prijevoda, pa odatle i naziv »nizozemsko učenje«. Nastaju mnoge slikarske škole, počinju se rabiti zapadne uljane boje. Izrada porculana postaje visoka umjetnost. Razvija se građanska kulture, posve različita od vladajuće klase samuraja. Ta građanska kultura stvara bogatu umjetnost, kazalište i književnost. Sve to pokazuje da je Japan unatoč izolaciji imao veoma živo društvo i bogatu kulturu.²⁷

Japan je bio razvijen i napredan iako ne u smjeru Zapada, no to ga neće spriječiti da s vremenom dostigne Zapad, i to s lakoćom, ali i da očuva velike dijelove svoje posebne kulture. Veliku važnost dobit će škole koje su vezane uz proučavanje Zapada. Preko tih škola Zapad je prodirao u Japan, ali je i Japan tako učio kako uzeti najbolje od njihova razvoja i istodobno zadržati svoje vrijednosti. Jednoj od škola pripadao je i znanstvenik Sato Nobuhiro koji je od Zapada »posudio« organizaciju države koja se trebala primijeniti u Japanu. Želio je stvaranje vlade koja bi bila podijeljena u šest kabineta, društvo podijeljeno u nasljedne klase kojima bi uloge u državi bile određene i podvrgnute određenom ministarstvu, obrazovanje u trajanju od osam godina koje bi obučavalo za služenje državi te stvaranje nacionalnog sveučilišta za talentirane, gdje bi se proučavalo pravo, strani jezici, zapadna znanost, japanska filozofija i religija. Takve će promjene i uslijediti nakon 1868. godine.²⁸

Postojalo je snažno protivljenje prema dolasku stranaca u Japan, ali su postojali i političari koji su se protivili odlasku Japanaca u inozemstvo. Neki su mislili da stranci širenjem kršćanstva predstavljaju prijetnju zakonodavnim tijelima, a drugi da će njihova prisutnost obeščastiti japansko tlo i da predstavljaju izravnu prijetnju caru. No najveći broj smatrao je ulazak stranaca početkom kolonizacije Japana. Kina je pružala najjasniji primjer: njezina vlada nije bila u stanju držati strance izvan svoje zemlje, izgubila je svoj suverenitet na obalnim područjima, a širio se i neki iskrivljeni oblik kršćanstva. Zato je Japan i dalje pokušavao što više udaljiti strance od vlastite zemlje. Čak su i veliki nacionalisti tvrdili: ako je ono što Zapad želi trgovina, tada će Japanci otići na Zapad da bi trgovali sa njima. Putovanja su bila potrebna da se počne učiti od Zapada, da se otkriju tajne koje su strancima davale toliku moć i snagu. Bila su nužna studiosna proučavanja Zapada.

Dolazak stranaca znatno je pridonio raspadu društvenih slojeva u Japanu. Ubrzo su se otvorila mjesta koja su nudila zabavu za mornare, a postoji i slikovita dokumentacija o zabavama koje su se odvijale u bordelima Yokohame i u drugim lukama. Obični trgovci i posjetitelji odigrali su još veću ulogu. Francisco Hall, na svom je putovanju u Yokohami, između 1859. i 1866. nenamjerno u svojim bilješkama ostavio prikaz ponašanja stranaca, iz kojeg se može iščitati njihov utjecaj na promjenu svakodnevnog života Japanaca. Stranci su bili naoružani pištoljima da bi se bez straha kretali po lukama te su izgledali više nego samosvjesno. Njihovi izleti u zaljev Eda često su završavali natjecanjima u gađanju iz pištolja koja su uznemiravala i plašila stanovništvo. Zbog svega toga samuraji su, iako hrabri, ponosni i naoružani svojim sabljama, bili sasvim nemoćni, a samim time i nepotrebni društvu koje se počinjalo stvarati. I sami su samuraji počeli osjećati svoju inferiornost. Ako se takvu osjećaju doda i alkohol, svaki neoprezni stranac s razlogom se mogao osjećati u životnoj opasnosti, kao što je zabilježeno u izvorima.²⁹

Nakon provođenja politike »otvorenih vrata« Japan počinje doživljavati »krizu identiteta«, koja će se u konačnosti pokazati korisnom jer će mu omogućiti da preživi to burno razdoblje svoje povijesti. Zahvaljujući krizi, formirao se kao čvrsto nacionalno tijelo koje je izbjeglo pritisak Zapada i prijetnju da postane kolonija. Modernizacija je bila nužna, ali je bila povezana s revolucijom protiv starog režima; novo vodstvo moglo se uspostaviti samo slomom starog sustava. Tehnološke promjene i industrijski rast postali su nužnost.

Promjene koje će uslijediti pokazivale su šokantnu brzinu razvoja, a poticao ih je japanski položaj i veličina, vrijeme koje im je Perry dao svojim ugovorom i situacija u kojoj su se te promjene trebale odviti. Reakcija Japana bit će brza i svrhovita, s minimumom oklijevanja ili nedostatka volje. Počinju se javljati krilatice poput: *Zapad izaziva, Japan odgovara, Nevolje kod kuće - opasnost izvana*. Stvarna situacija očitavat će se u financijskoj krizi i seljačkim nemirima. Događaji u Kini pokazivali su posljedice koje stižu pobijedenog, a strani brodovi bili su u japanskim lukama. Političke promjene odrediti će smjer japanske politike za sljedeća desetljeća - jačanje industrijske tehnologije i vojne znanosti. Krilatice poput *Obogaćena zemlja, snažna vojska, Čast caru, izgon strancima*, dat će snagu novom Japanu.³⁰

6. Zaključak

Razdoblje Tokugawa obuhvaća razdoblje od 1600. pa do 1868. godine i u njemu Japan prolazi postupne reforme koje u konačnici završavaju Restauracijom Meiji. U 17. stoljeću jedinstveni društveni poredak dobro djeluje prestankom rata i

27 Reischauer i Jansen, 1995, 32, 33, 73, 77.

28 Beasley, 1995, 36.

29 Jansen, 2001, 317.

30 Whitney Hall, 1991, 245-246.

gospodarskim razvitkom, ali oko 1700. godine završava društveno-gospodarski rast u Japanu i počinje razdoblje stagnacije sve dok europski imperijalizam ne uspije uništiti postojeći državni poredak. Nestaju sigurne geopolitičke okolnosti unutar kojih je Japan mogao do tada postojati, Zapad se nameće tehnološkim i društvenim širenjem. Pojavljuju se istraživači zapadnih imperijalističkih sila, pustolovi, kitolovci, misionari...

U prvoj polovici 19. stoljeća ne čini se da bi moglo doći do promjene sustava vladanja u Japanu. Može se samo nagađati koliko bi još taj sustav opstao. No, tehnološki napredak Zapada onemogućio je Japanu ostanak u prošlosti, a industrijalizacija i parni stroj omogućili su Zapadu da proširi svoju ekonomsku i vojnu moć na obale Japana te da vrši snažan pritisak na vladajući *bakufu* da bi se prekinula japanska izolacija od ostatka svijeta. Razne europske sile vršile su konstantan pritisak pokušavajući potaknuti trgovinu i time oboriti politiku izolacije. Konačan uspjeh postigao je komodor Matthew C. Perry, koji se pojavio s nadmoćnom mornaricom i zahtjevom za slobodan ulaz američkih brodova u japanske luke - Japan je morao pokleknuti pred nadmoćnom silom i 1858. godine potpisati ugovor o punoj trgovini sa SAD-om.

Više od pola stoljeća Japan je odolijevao pritisku Zapada. No godine 1858., nakon potpisivanja ugovora o trgovini s Townsendom Harrisom, postojeći državni poredak osuđen je na propast. Time završava razdoblje vladavine modernog *bakufua*, ali to je i kraj ratničke vladavine koja je trajala 700 godina. Borba koja će im omogućiti da zadrže suverenitet, očitovat će se u prestrukturiranju čitava društva i u reformama Meiji restauracije, a sve radi izgradnje moderne nacionalne države. Na početku se činilo da Japan radi samo defenzivne korake pod zapadnim pritiskom, no uskoro se pokazao sposobnim da odgovori na ekonomske i vojne izazove Zapada.

Od šezdesetih godina 19. stoljeća Japan će usmjeriti svoje snage na stvaranje vlastitog industrijskog poretka, što će mu uvelike uspjeti zbog povoljnog geografskog položaja. No, tek krajem 19. stoljeća početak će se znatnije mijenjati ritam života u Japanu i uloga Japana u svijetu.³¹

Prijelaz od gotovo potpune izolacije pa do današnje inkorporiranosti u globalizirani svijet bio je brz i iznenađan i odigrao se u svega 150 godina. Utjecaj strane ekonomije i kulture te vojne moći i novih ideja srušio je sve geografske udaljenosti kao i međuljudske barijere. Lingvistički, Japanci i dalje ostaju dosta izolirani, s teškim pismom i posebnim jezikom, no geografska i samonametnuta izolacija više ne postoji.³²

Izvori i literatura

- G. Beasley, William. *The Rise of Modern Japan*. New York: St. Martin's Press, 1995.
- Bizalion, Brigitte. *Najveće kulture svijeta - Japan*. Rijeka: Extrade d. o. o., 2005.
- Hrvatska-Europa - Svijet: Kronologija*. Ur. Ivo Goldstein. Zagreb: Novi Liber, 2002.
- Hane, Mikiso. *Premodern Japan: a Historical Survey*. Boulder; San Francisco; Oxford: Westview press, 1991.
- »*Mathew Perry & The Opening of Japan*«. Istražio C. Veit.
<<http://www.navyandmarine.org/ondeck/1800perryjapan.htm>> (14. 4. 2005).
- »History of Modern Japan lecture notes.« John A. Tucker. <<http://core.ecu.edu/hist/tuckerjo/mdnjnotes.htm>> (14. 5. 2005).
- Jansen, Marius B. *The Making of Modern Japan*. Cambridge (Massachusetts): The Belknap Press of Harvard University Press, 2001.
- Japan: A Country Study*. Ed. Roland E. Dolan i Robert L. Worden. Washington: U. S. Government printing office, 1992.
- Japan: An illustrated encyclopedia*. Ur. Naoki Arakawa. Tokyo: Kodansha, 1998.
- Kure, Mitsuo. *Samurai*. London: Compedium Publishing, 2001.
- Lu, David John. *Japan: A Documentary History*. Armonk; New York: M. E. Sharpe, 1997.
- Morton, William Scott. *Japan: Its history and culture*. New York: McGraw-Hill, 1994.
- Jonathan Norton Leonard i urednici Time-Life Books. *Early Japan*. New York: Time Life Books, 1976.
- B. Pyle, Kenneth. *The Making of Modern Japan*. Lexington (Massachusetts); Toronto: D. C. Heath and Company, 1986.

31 Totman, 2003, 259.

32 Reischauer i Jansen, 1995, 36.

Random, Michael i Frederic, Louis. *Japan*. Uebersetzung Erica Mertens-Feldbausch. Luzern: Reich Verlag AG, 1988.

Reischauer, Edwin O. i Jansen, Marius B. *The Japanese Today: Change and Continuity*, Cambridge (Massachusetts): The Belknap Press of Harvard University Press, 1995.

The Cambridge History of Japan: The Nineteenth Century. Sv. 5. Ed. Marius B. Jansen. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

The Times Atlas svjetske povijesti. Ur. Slavko Goldstein. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1986.

Totman, Conrad. *Povijest Japana*. Zagreb: Barbat, 2003.

Umesao, Tadao. *The Roots of Temporary Japan*. Translated from Japanese by Elieen B. Mikals-Adachi. Tokyo: The Japan Forum, 1990.

Hall, John Whitney. *From Prehistory to Modern Times*. Ann Arbor (Michigan): Center for Japanese Studies, The University of Michigan, 1991.

Japan and the policy of isolationism (1638-1853)

Summary

Today, Japan, Land of the Rising Sun, is one of world's most powerful states... but it was not always like that. Japan was geographically isolated from his neighbours: 185 km from Korea or 845km from China, huge distances in time of undeveloped navigation. Since contact with the outside world was possible only through these two countries, all new information was inherently filtered.

Japanese term for *closed country* is *sakoku*, and with the end of Tokugawa shogunate we can apply term *kaikoku*, which means *opening the country*. From 1638. to 1853. Japan was totally isolated from any contact with strangers and turned to inner stabilization. No Japanese or foreigner could leave or enter the country and death was the only punishment, even for shipwreck survivors.

At the same time Japan was open to advancement in science and technology. The Japanese developed a strong consciousness about their own identity and diversity from others. Isolation has helped them to create a homogeneous population, unique language and writing sistem. Isolation brought a long time period of peace, stability, economic growth and cultural flourishing. It was a unique experience in the period of colonial empires.

During that time Japan kept contact only with The Netherlands, China and Korea, but during the 19th century Russia and USA also entered the stage. Japan was forced into industrialization and giving up the policy of isolation, to „open its door“ to the West and became a modern country.

Matthew C. Perry finally ~~Č~~opened Japan to the rest of the world in 1853, and a trade agreement with USA was signed in 1858. Similar agreements were signed with Great Britain, France, The Netherlands and Russia. Fifteen years later Tokugawa period came to an end, concluding 700 year long rule of warlords (*shogun*).

The *Open Door Policy* helped Japan to survive identity crises and resist the Western pressure to become a new colony.

Key words: Japan, 19th century, *closed country*, external policy, policy of isolationism.

PRO TEMPORE

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI

Pro tempore

Časopis studenata povijesti
godina IV, broj 4, Zagreb, 2007.

Glavni i odgovorni urednik

Goran Mihelčić

Uredništvo

Martina Borovčak, Vanja Dolenc, Goran Mihelčić, Filip Šimetin Šegvić

Urednički savjet, odabir i redaktura rasprava i članaka

Maja Crnjac

Dizajn i priprema za tisak

Nela Marušić
Željka Jordan

Lektura i korektura

Martina Kovačević
Jasna Šarić

Prijevodni sažetaka na engleski jezik

Davor Šoštarić

Izdavač

ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti

Naklada

Tiskano u 500 primjeraka

Tvrdnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno je uz novčanu potporu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i izdavačke kuće Profil International. Zahvaljujemo izdavačkoj kući Profil International na financijskoj potpori u tiskanju ovog broja. Časopis je besplatan.

Adresa uredništva:

ISHA Zagreb - Klub studenata povijesti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:

isha.protempore@gmail.com